

Maar liefst vijftien houtsculpturen van de Meester van Elsloo en vier van Jan van Steffeswert prijken op de Vlaamse topstukkenlijst. Ze behoren tot de top van de laatmiddeleeuwse beeldhouwkunst. Vooral Limburg is goed bedeed met werk van deze meesterlijke beeldsnijders.

Virtuoos gesneden

De Meester van Elsloo & Jan van Steffeswert

TEKST FAMKE PETERS

Vooraf kerken in Belgisch Limburg met uitlopers richting Luik, Nederlands Limburg en de aangrenzende streek in Duitsland huisvesten werk van de Meester van Elsloo en Jan van Steffeswert (voor 1470-na 1525). De Maas loopt dwars door het gebied en speelde als transportroute ongetwijfeld een rol bij de verspreiding van hun werken. Daarnaast bevinden zich stukken in grote musea als het Parijse Louvre en The Metropolitan Museum of Art in New York en in privécollecties, een wereldwijde blijk van waardering voor dit kwaliteitsvolle snijwerk. Belangrijk voor hun bekendheid was de tentoonstelling *Laat-gotische beeldsnijkunst uit Limburg en grensland* in 1990 in Sint-Truiden. Een groot aantal werken werd toen samengebracht. Vervolgens kreeg Van Steffeswert in 2000 en de Meester van Elsloo in 2019 een overzichtstentoonstelling in het Bonnefantenmuseum in Maastricht.

In hout gebeiteld

Jan van Steffeswert laat gemakkelijker in zijn kaarten kijken dan de Meester van Elsloo. Niet alleen is zijn activiteit gedocumenteerd in de Maastrichtse archieven, hij signeerde ook zijn beelden. Die in zijn tijd nog ongebruikelijke praktijk verraadt een zelfbewuste vakman. De twaalf gesigeneerde werken, met op acht daarvan ook een jaartal, vormen een stevige basis voor verdere toeschrijvingen, een houvast dat bij de Meester van Elsloo ontbreekt.

Naar aanleiding van de tentoonstelling in 2000 maakte het onderzoek naar Van Steffeswert een grote sprong voorwaarts. Specialist in archief-, kunsthistorisch en materiaal-technisch

Jan van Steffeswert (navolger),
Heilige Christoffel, 1530, eik,
300 x 90 x 48 cm, Sint-Laurentiuskerk, Bocholt,
foto: Saskia Vanderstichele

Jan van Steffeswert (toegeschreven), *Heilige Barbara*,
ca. 1510-20, eik, 85,8 x 36,5 x 21,6 cm, Sint-Lambertuskerk,
Neeroeteren, foto: KIK-IRPA, Brussel, www.kikirpa.be,
Jean-Luc Elias

Meester van Elsloo, *Calvariegroep*, ca. 1510-1520, eikenhout, gepolychromeerd, Sint-Harlindis en Relindiskerk, Ellikom, foto: KIK-IRPA, Brussel, www.kikirpa.be, Katrien Van Acker

Meester van Elsloo, *Calvariegroep* (detail), ca. 1510-1520, eikenhout, gepolychromeerd, Sint-Harlindis en Relindiskerk, Ellikom, foto: KIK-IRPA, Brussel, www.kikirpa.be, Katrien Van Acker

onderzoek bundelden de krachten. Dit leidde tot inzicht in Van Steffeswerths werkwijze, zijn atelierpraktijk en de context van zijn activiteiten. Archiefvermeldingen tussen 1499 en 1525 en de jaartallen op de beelden tonen aan dat hij werkzaam was in het eerste kwart van de zestiende eeuw. Hij leidde een atelier met leerlingen in de bloeiende stad Maastricht.

Van de maar liefst 24 laatgotische beelden in de Sint-Lambertuskerk van Neeroeteren wordt enkel de *Heilige Barbara* toegeschreven aan Jan van Steffeswert. Terwijl de polychromie in de negentiende eeuw werd weggenomen, en het beeld dus veel van zijn oorspronkelijke uiterlijk verloor, zijn de details in het snijwerk nu beter zichtbaar. Bijzondere aandacht is besteed aan de fijne gelaatstrekken, de decoratieve elementen van de kledij en de architecturale details en materiaalsuggestie van de toren. Door de hoge kwaliteit wordt de *Barbara* als een eigenhandig werk van Van Steffeswert beschouwd. Typerend is de bijna letterlijke herhaling van bepaalde compositieschema's: de specifieke manier waarop de mouw om de linkerarm is geslagen, evenals het lange stuk van de mantel dat onderaan een boog

vormt en met de rechterhand omhoog wordt gehouden. Dit schema komt bij minstens zes andere beelden in het oeuvre van Van Steffeswert terug.

De populaire heilige Christoffel komt in alle vormen en maten. Het Christoffelbeeld in de Sint-Laurentiuskerk van Bocholt is met zijn drie meter veruit het grootste in de streek. Het werd zo goed als uit één boomstam vervaardigd. Steunend op een zware tak waadt de heilige door het water met het zegenende Jezuskind op zijn schouders en de wereldbol rustend op zijn hoofd. Vroeger werd het beeld toegeschreven aan (het atelier van) Van Steffeswert. De onderzoekers stelden in 2000 verwantschappen vast, maar vonden de vormtaal in zijn geheel afwijken van die van Van Steffeswert. Hetzelfde geldt voor het levensgrote *Heilig Graf* in mergelsteen in de Sint-Michielskerk van Bree. De rijke kledij en opsmuk en de kapsels deden dezelfde onderzoekers aan Van Steffeswert denken, maar de gelaatstypen vonden ze te verschillend. Ze schreven de *Christoffel* en het *Heilig Graf* dan ook toe aan een navolger van Van Steffeswert. Wie de werken ook heeft gemaakt, het zijn topstukken van het zuiverste water.

What's in a name?

De meest mysterieuze beeldsnijder van het tweetal is zonder twiifel de Meester van Elsloo. Zijn ware identiteit is in nevelen gehuld. In 1940 werd de Meester van Elsloo in het leven geroepen als werknaam voor de anonieme maker van de laatgotische *Sint-Anna te Drieën* in de kerk van het Nederlandse Elsloo. Daarna volgden toeschrijvingen op stilistische basis, wat leidde tot een oeuvre van minstens 200 beelden. Toen in de jaren 1980 in Roermondse archiefstukken uit 1490, 1515 en 1530 de beeldsnijder 'Jan van Oel' opdook, dacht men zijn ware identiteit te hebben gevonden. Maar geen enkel bestaand beeld kan met zekerheid aan Jan van Oel worden gekoppeld. Bovendien is het toegeschreven oeuvre zo omvangrijk en stilistisch divers dat de Meester van Elsloo niet één persoon kan zijn. Het is eerder een verzamelnaam voor een aantal beeldsnijders of ateliers met een gelijkaardige vormentaal die in eenzelfde gebied actief waren, bijvoorbeeld in Roermond, Bree of Maaseik. Interdisciplinair onderzoek in 2010-2011 door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) leidde weliswaar tot waardevolle materiaal-technische en stilistische inzichten, maar bracht evenmin de ware identiteit van de meester aan het licht.

In het koor van de moderne kerk van Ellikom prijkt een *Calvariegroep* toegeschreven aan de Meester van Elsloo. Toen het KIK de drie calvariebeelden in 2010 onderzocht, werd bij de Christus onder de moderne verf oudere polychromie aangetroffen. Doorheen de eeuwen werd het beeld meermaals beschilderd. Tijdens een intensieve restauratie werden de lagen een voor een met het scalpel verwijderd, waarna de prachtige laatgotische beschildering terug tevoorschijn kwam. Over de delicate

Meester van Elsloo, *Heilige Christoffel*,
ca. 1515-20, eik, 93,9 x 36,1 x 27,2 cm,
Sint-Michielskerk, Bree, foto: KIK-IRPA,
Brussel, www.kikirpa.be, Katrien Van Acker

Selectie topstukken Meester van Elsloo en Jan van Steffeswert

- Meester van Elsloo, *Calvariegroep*, ca. 1510-20, Sint-Harlindis en Relindiskerk, Ellikom (beschermd sinds 8 december 2017)
- Meester van Elsloo, *Heilige Christoffel*, ca. 1515-20, Sint-Michielskerk, Bree (beschermd sinds 8 december 2017)
- Meester van Elsloo, *Apostelbalk* (ensemble van 12 beelden), ca. 1520-30, Sint-Lambertuskerk, Neeroeteren (beschermd sinds 8 december 2017)
- Meester van Elsloo, *Christus op de koude steen*, ca. 1520, Sint-Lambertuskerk, Neeroeteren (beschermd sinds 8 december 2017)
- Meester van Elsloo, *Sint-Jacobus de Meerdere*, ca. 1520, Sint-Lambertuskerk, Neeroeteren (beschermd sinds 8 december 2017)
- Meester van Elsloo, *Heilige Renildis van Saintes*, ca. 1520, Sint-Lambertuskerk, Neeroeteren (beschermd sinds 8 december 2017)
- Meester van Elsloo, *Heilige Rochus*, ca. 1520, Sint-Lambertuskerk, Neeroeteren (beschermd sinds 8 december 2017)
- Meester van Elsloo, *Heilige Sebastiaan*, ca. 1520, Sint-Lambertuskerk, Neeroeteren (beschermd sinds 8 december 2017)
- Meester van Elsloo, *Heilige Lucia*, ca. 1520, Sint-Lambertuskerk, Neeroeteren (beschermd sinds 8 december 2017)
- Meester van Elsloo, *Heilige Antonius abt*, ca. 1520-30, Sint-Lambertuskerk, Neeroeteren (beschermd sinds 8 december 2017)
- Meester van Elsloo, *Marianum*, ca. 1520-25, Sint-Lambertuskerk, Neeroeteren (beschermd sinds 8 december 2017)
- Meester van Elsloo, *Heilige Quirinus van Malmédy*, ca. 1520-25, Onze-Lieve-Vrouwekerk, Gerdingen (beschermd sinds 8 december 2017)
- Jan van Steffeswert (toegeschreven), *Onze-Lieve-Vrouw-met-Kind op maansikkel*, ca. 1500-05, Sint-Pieterskerk, Tongerlo (beschermd sinds 23 december 2011)
- Jan van Steffeswert (toegeschreven), *Heilige Barbara*, ca. 1510-20, Sint-Lambertuskerk, Neeroeteren (beschermd sinds 8 december 2017)
- Jan van Steffeswert (navolger), *Heilige Christoffel*, 1530, Sint-Laurentiuskerk, Bocholt (beschermd sinds 2 december 2014)
- Jan van Steffeswert (navolger), *Graflegging van Christus*, ca. 1530-40, Sint-Michielskerk, Bree (beschermd sinds 23 december 2011)

Meester van Elsloo, *Apostelbalk*, ca. 1520-30, eik, Sint-Lambertuskerk, Neeroeteren, foto: Saskia Vanderstichele

Meester van Elsloo, *Marianum*, ca. 1520-25, eik, 300 x 210 cm, Sint-Lambertuskerk, Neeroeteren, foto: Saskia Vanderstichele

huidkleur, onderbroken door de gouden lendendoek, vloeit het dieprode bloed overvloedig uit Christus' wonden. Het gedetailleerde snijwerk van vingers, tenen, pezen, navel met buikploo, doornenkroon en zelfs tanden komt nu beter tot zijn recht. Deze polychromie staat in schril contrast met de recente, bijna monotone blauwe en bruine beschildering van de flankerende Maria en Johannes. Helaas bleef hun originele polychromie niet bewaard. Binnen het Elsloo-oeuvre is de bijzonder fraaie *Maria met Kind* in de Église Saint-Jacques in Luik het enige andere werk met zo'n goed bewaarde laatgotische polychromie.

De *Christus* van Ellikom vertoont sterke overeenkomsten met andere Christusbeelden van de Meester van Elsloo, waaronder die in de kerken van Beek en Meeuwen en in de Église Saint-Paul in Luik. Typisch zijn het uitgemergelde lichaam met uitstekende ribben, de opbollende buik, de lange smalle ledematen met opvallende spieren en aders, het ingevallen gezicht met diepe oogkassen en licht geopende mond, twee spiraalvormige haarlokken die op de schouders vallen, de zware doornenkroon en de fijn geplooid lendendoek. Toch ervaren we de beelden anders door de verschillende afwerking: originele beschildering (Ellikom), neogotische polychromie (Beek), recente bruin met rode verf (Luik) en bloot hout (Meeuwen).

De *Christoffel* in de Sint-Michielskerk in Bree is nog geen meter groot. Van zijn beschildering bleven slechts kleine resten over in de diepere zones. De heilige staat met de voeten in het golvende water en steunt op een dikke tak. Het Jezuskind op zijn schouder draagt een wereldbol en maakte wellicht een zegenend gebaar met zijn nu onvolledige rechterhand. Karakteristiek voor de vormtaal van de Meester van Elsloo zijn onder meer de gesplitste vooruitstekende baard, de 'boterkrullen' op het voorhoofd, de uitstekende jukbeenderen, de rechte neus met groeven aan weerszijden en rimpels erboven, de opvallende wenkbrauwboog en de kraaienpootjes. Die kenmerken vinden we terug bij andere Elsloo-beelden zoals het apostelbeeld in dezelfde kerk of het ridderbeeld in Liverpool. Als representatief en kwalitatief werk heeft de *Christoffel* zijn plek op de topstukkenlijst zeker niet gestolen.

En zo is er nog veel meer beeldenpracht te bewonderen in Limburgse kerken, zoals het indrukwekkende ensemble van de Meester van Elsloo in de Sint-Lambertuskerk van Neeroeteren. Wie weet doe je zelf nog ontdekkingen, bijvoorbeeld in de kerk van Oostham. Maar de Meester van Oostham is weer een ander verhaal ...